

A „cigánybűnözés” kifejezés jelentésváltozása

A „cigánybűnözés” kifejezés a rendszerváltás után nem volt jelen a szélesebb nyilvánosságban, és különösen nem képezte a politikai közbeszéd részét, jóllehet az 1970-es, '80-as évek jogi-kriminológiai-rendőrségi diskurzusaiban használatos volt, s ugyancsak megjelent bizonyos híradásokban és bűnügyi műsorokban is.

A fogalom rendszerváltás utáni karrierje 2005 első hónapjaiban kezdődött, amikor a Tomcat néven elhíresült Polgár Tamás, blogger és provokátor, az *Oláh Action* elnevezésű, cigányok kiirtását szimuláló számítógépes játék internetre kerülése után a Magyar Televízió *A szólás szabadsága* című műsorában vitát folytatott⁶ a játék ellen feljelentést fontolgató György Péter esztétával, majd a blogján megjelentette a játék elérhetőségét. Polgár Tamás a következő hónapokban – például az ún. Mortimer-ügy⁷ kapcsán – is a cigányság egyes csoportjainak bűnözésre való determináltságát hangoztatta, és ezt a véleményét Póczik Szilveszter kriminológusra hivatkozva, statisztikákkal kívánta alátámasztani. Az ügy kapcsán közéleti vita bontakozott ki, a szélsőjobboldali nyilvánosságban – különböző blogokon, fórumokon, kommentekben – pedig megkezdődött a „cigánybűnözés” szó elterjedése. Ekkor volt megfigyelhető az első jelentésváltozás: a fogalom kikerült a korábbi szűkebb, kriminológiai-rendőrségi kontextusból, a szélesebb nyilvánosságban politikai tartalommal telítődött, funkciója pedig az lett, hogy alátámassza a diskurzusban résztvevők cigányellenes érvelését. Polgár Tamás utólag a következőképpen emlékezett vissza erre az időszakra: „Ekkor általam először

hangoztak el az országos médiában a »cigánybűnözés« tényei, a börtönarányok, az elkövetési mutatók. A vitapartnerek nem képesek cáfolni az adatokkal alátámasztott állításokat.”⁸ Ez a 2008 végén leírt mondat arról tanúskodik, hogy ekkorra a „cigánybűnözés” mint politikai jelszó már annyira sikeres lett, hogy a szélsőjobboldalon belüli rivalizálás szempontjából is fontossá vált annak hangsúlyozása, ki használta először.

Hiába volt azonban Polgár Tamásé az elsőbbség, a „cigánybűnözés” kifejezés csak 2006 decemberétől kezdődően vált látványos politikai szlogenné, amikor a Jobbik elindította a Ciganybunozes.com weboldalt, majd kampányszerűen birtokba vette nem pusztán magát a szót, hanem ahhoz kapcsolódóan a cigányok és nem cigányok együttélésének, illetve konfliktusának a témáját, valamint annak értelmezési lehetőségét is. Ekkor történt a következő jelentésváltozás: a médiában a cigányokról korábban alkotott, butaságot, munkakerülést, tyúktolvajlást, de összességében ártalmatlanságot sugalló sztereotípiá megváltozott, és a nyilvánosságban kibontakozott az agresszív, veszélyes, gyilkos cigány képe. 2007 nyarától, a Jobbik által alapított – és azóta jogerősen feloszlott – Magyar Gárda például kifejezetten ezzel indokolta saját létrehozását és demonstratív, a „többség védelmében” meghirdetett felvonulásait. Miután tehát a Jobbik a „cigánybűnözés” elleni kampányával felerősítette a cigánysággal kapcsolatos félelmeket és etnikai feszültséget, a Magyar Gárda létrehozásával egyfajta „megoldást” is kínált a súlyos problémaként felmutatott jelenségre. A párt ezzel olyan politikai cselekvést kezdeményezett, amely látszólag egyszerre reagált a cigányellenességre, a közbiztonsággal kapcsolatos félelmekre, és nem melleleg a

„Cigánybűnözés” a Kádár-korszakban

A hatvanas-hetvenes évektől a rendőrségi szóhasználatban igen elterjedt volt a „cigánybűnözés” kifejezés. A *Belügyi Szemlé*ben több vita is zajlott, amelyek azt voltak hivatottak tisztázni, vajon joggal alkalmazható-e a fogalom, illetve mi is a tartalma? Mit értenek rajta valójában a vitákban vagy másutt megnyilatkozó rendőrtisztek és kriminológusok? Tulajdonképpen végig nem tisztázott, hogy a cigányoknak a bűnelkövetők közötti állítólagos felülreprezentáltságára gondolnak vagy pedig sajátos elkövetési módokra, esetleg a bűnhöz vezető oksági folyamatokra (a társadalomba való integráció nem megfelelő szintje stb.), netán ezek közül egyszerre mindegyikre. További kérdés, hogy társítanak-e etnikus jegyeket a cigányok bűnözéséhez, avagy sem? S ha nem, minthogy legalábbis a legtöbb tudományos publikáció ez ellen érvel, akkor mi értelme a „cigánybűnözés” fogalom használatának? - mint-hogy a korszakban ez mégiscsak folyamatosan fennmarad.

Fontos, hogy Magyarországon 1971 és 1989 között a kriminálstatisztikában számon tartották a cigány elkövetőket. Ehhez természetesen szükség volt egy kategorizációs apparátusra, illetve a cigányok felismerésének készségi szintű elsajátítására. Ki cigány a bűnüldöző szervek szerint? Milyen alapon kategorizálhatja a rendőr a bűncselekmény elkövetőjét? Ez ügyben döntő az ügyészség útmutatása a nyolcvanas évekből: „E taxáció szerint cigány az: aki cigány közösségben él, bejelentett lakása formális, rendszeresen vagy idényjelleggel vándorol, letelepszik, de munkát nem vállal, életmódjában a cigány hagyományokat követi – leányszöktetés, vásárlás, vérbosszú [...] –, illetőleg a bűnelkövetés

politikaellenességre, illetve az állami intézményekbe vetett bizalom hiányára. Így – bár a Magyar Gárda, a konfliktusokat felszítva, jól láthatóan csak rontotta a helyzetet ott, ahol megjelent – a társadalom egy jelentős része úgy érezhette, hogy a politikai szereplők közül egyedül a Jobbik keres megoldást az általuk érzékelt – jórészt éppen a „cigánybűnözés” szó által felerősített, keretbe foglalt és sajátos jelentéssel felruházott – problémákra.

Ahogy a Jobbik erősödött, úgy jelent meg a párt retorikájában egyre több értelmezés a „cigánybűnözésről”. Az egyik végletet Bíber József Tibor, a Jobbik korábbi alelnökének 2008. április 13-án elmondott beszéde példázza, amelyben a politikus úgy fogalmazott: „Miért hallgat ugyanis az összes döntéshozó helyzetben lévő politikai erő a »cigánybűnözés« témájában? Nem látják, hogy etnikai bomba ketyeg Magyarországon? Nem tűnik fel nekik, hogy a honi cigányságot rendőri eljárás alatt álló, vagy már el is ítélt alakok vezetik? Dehogynem! Csak vélhetően abban érdekeltek, hogy a Simon Peresz, izraeli államfő által elmondottak megvalósulhassanak, és Magyarország teljes egészében zsidó befolyás alá kerüljön. Mi is tehát a »cigánybűnözés«? Ne áltassuk magunkat: biológiai fegyver a cionizmus kezében.”⁹ Ebben az értelemben tehát a cigányság egy klasszikus szélsőjobbaldali összeesküvés-elméleten belül az összeesküvés öntudatlan eszköze. A másik végletet a párt írásos programjai jelentik, amelyekben a fogalom „kriminológiai” jelentése szerepel. Mind a 2009-es európai parlamenti választási programban, mind a 2010-es országgyűlési választási programban ezt a definíciót tartalmazza. Utóbbi dokumentumban a következő olvasható: „A »cigánybűnözés« fogalma természetesen nem azt jelenti, hogy minden cigány

bűnöző lenne. Nem jelenti tehát sem a cigányság kollektív megbélyegzését, sem rasszizmust, hiszen a jelenség mögött nem genetikai meghatározottság, hanem sajátos szociokulturális háttér értendő. Ez egy kriminológiai fogalom, mely szerint vannak erre a kisebbségre speciálisan jellemző bűnelkövetési formák (pl. az uzsorázás, késselés, tömegverekedés, színesfémtolvajlás), amelyek speciális kezelést igényelnek. A »cigánybűnözés« elszenvedői nem egyszer maguk is cigányok.”¹⁰ A szöveg ugyanakkor a politikai kontextust is megadja: „A Jobbik – történelmi áttörést hozva – kimondta és kimondja, amit mindenki tud, csak a »politikai korrektség« jegyében elhallgattak: létezik a »cigánybűnözés«, sőt burjánzik Magyarországon. Ezt pedig kemény fellépéssel fel kell számolni. A Jobbikot mindezek kimondásáért pont azok bélyegezték szélsőségesnek, akik a maguk szélsőségesen neoliberais gazdaságpolitikájukkal a foglalkoztatás olyan mértékű csökkenését idézték elő, hogy a cigányság felnövő generációi egyre kevésbé láthatják a munkát elsődleges megélhetési forrásnak, majd a »megélhetési bűnözés« hazug kategóriájának megalkotásával mintegy erkölcsi felmentést adtak a bűnözés több formájára.”¹¹

Ezek az idézetek jól mutatják, hogy a szélsőjobbaldali diskurzusokban a leggyakrabban negatív kontextusban említett cigányság valójában nem ellenség, hanem csupán a magyarság elleni összeesküvés egyik eszköze vagy tünete. A tényleges ellenséget megszemélyesítendő, hol nyíltan, hol burkoltan (globalizációellenes köntösben tálalva) utalnak a „nagyítóke” vagy egyenesen Izrael „gyarmatosító szándékára”, amely a szélsőjobbaldali értelmezésben elsősorban a liberalizmus ideológiájában és képviselőiben manifesztálódik. A cigányság ebben a felfo-

módszerei hagyományosan cigány módszerek.” (Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében (1890-2008). Osiris, 2009, 221. o.)

Tauber István, a Jogi Egyetem docense foglalkozott a legtöbbet a „cigánybűnözés” kérdésével tudományos alapokon a *Belügyi Szemle* számos publikációjában, illetve saját könyveiben. Tauber szerint „tárgyi oldalról” nem indokolt a fogalom használata, hiszen a cigányok is ugyanolyan bűnöket követnek el, mint a nem cigányok – igaz, bizonyos elkövetési módok náluk gyakrabban fordulnak elő (uo. 225-226. o.). A kifejezés használata „alanyi oldalról” sem igazolható: nincs olyan etnikus tulajdonságuk, amely bűnözésüket meghatározná, illetve magyaríthatná. Tehát, ha beszélhetünk is „cigánybűnözésről”, akkor sem lehet azt etnikai, hagyománybeli sajátosságoknak tulajdonítani, hanem az elkövetőknek a munkamegosztás rendjében elfoglalt helyét kell figyelembe venni. Hiszen ami igazán lényeges Tauber szerint, az a társadalmi-gazdasági státusz, ez az, ami felülírja a származást. Tauber foglalkozás, gyerekszám, egy főre eső jövedelem, és életmód alapján két hasonlóan alacsony státuszú csoportot hasonlított össze, és kimutatta, hogy a cigány és a nem cigány csoport bűnelkövetési gyakorisága megegyezik. Vagyis, ha az azonos gazdasági helyzetben lévő csoportok bűnözési arányszámái is megegyeznek, akkor a bűnözés nem lehet etnikusan meghatározott: cigány és nem cigány között nincsen különbség. Azonban Tauber minduntalan hozzát teszi végül, hogy léteznek bizonyos „mikroközösségi formák” által meghatározott bűnelkövetési módok, amelyek mégiscsak cigány sajátosságokat mutatnak.

A „cigánybűnözés” széles körű elterjedése valószínűleg a népszerű riportlektűröket író Moldova György *Bűn az élet* című könyvének köszönhető. Moldova ezzel kapcsolatban Tonhauser Lászlót idézi,

gásban nem más, mint a liberalizmus veszélyes fegyvere vagy éppen megvetett áldozata. Hogy melyik a kettő közül, az a megfogalmazás szélsőségségétől függ. Figyelemre méltó azonban, hogy a „cigánybűnözést” definiáló szélsőjobboldali szövegeknek nem a cigányokról alkotott kép a leglényegesebb eleme. Van ennél fontosabb üzenet is, amely ráadásul minden megfogalmazásban közös. Ez pedig nem más, mint a kimondás aktusa, annak hangsúlyozása, hogy míg minden más politikai szereplő hallgat, addig a Jobbik egyedülként kimondja az igazságot: „Van »cigánybűnözés«!” „Ez nem előítélet, ez tapasztalat, ez az igazság. Csak erről hallgatás van, és abban a Jobbiknak és a Gárdának történelmi szerepe van, hogy a hallgatásnak ezt a falát áttörtük” – mondta egy interjúban Vona Gábor.¹² „Mi nem statisztikákról szoktunk beszélni, hanem a valóságról” – hangzott el egy másikban.¹³ És így tovább: „a legerősebb fegyver, az igazság a mi oldalunkon áll”¹⁴, „a »cigánybűnözés« problémája ma már nem tabutéma, s az emberek többsége tudja, mi az igazság”¹⁵, „az igazság mindig győzni fog”¹⁶. Hosszan lehetne még folytatni az idézetek sorát, mivel ma már alig találkozhatunk olyan megszólalással, amelyben a „cigánybűnözésről” való beszédet ne azonosítanák az igazság kimondásával. Ebben az értelemben tehát a „cigánybűnözés” kifejezés elnyeri a lehető legtagabb jelentését, és az őszinteség, a hitelesség szimbólumává válik.

Mindez persze aligha következhetett volna be akkor, ha a „cigánybűnözés” kizárólag a szélsőjobboldal szóhasználatának keretein belül marad. Ez azonban nem így történt, a nyilvánosság többi szereplője a „cigánybűnözés” kifejezést viszonyítási pontként tekintve határozta meg a saját álláspontját. A sajtó, a véleményformálók, a parlamenti pártok politikusai,

a kormány tagjai és más közszerelők szinte egyöntetűen megerősítették azt a vélekedést, miszerint a „cigánybűnözés” szó kimondása „az igazság” felszínre törésével egyenlő. A vélemények és nyilatkozatok a legtöbb esetben még akkor is ezt a jelentést hordozták, ha magának a „cigánybűnözés” szónak a használatát elítélték.

2009. január 3-án Pásztor Albert, a Miskolci Rendőrkapitányság vezetője egy sajtótájékoztatón, ahol lopás- és rablássorozatokról számolt be, így fogalmazott: „Azt nyugodtan kijelenthetjük, hogy a közterületi rablások – amik ilyen erőszakos jellegű rablások – elkövetői cigány emberek. Igazából Miskolcon, azt kell hogy mondjam, hogy legfeljebb pénzintézet vagy benzinkutat rabol ki magyar, minden más rablás viszont az ő részük.”¹⁷ Nagy port kavart a nyilvánosságban, hogy a rendészeti miniszter leváltotta a rendőrkapitányt, mire valóságos tüntetés zajlott le Pásztor Albert mellett. Mellette állt ki ugyanis az összes borsodi politikai szereplő, párthovatartozástól függetlenül. Jellemző példa, hogy T. Asztalos Ildikó, az SZDSZ miskolci elnöke 2009. január 31-ei nyilatkozatában közölte: „A miskolci liberálisok megdöbbenve értesültek Pásztor Albert leváltásáról. Ismerjük a kapitány úr munkáját, tiszteljük korrekt, őszinte, a probléma megoldására és nem elfedésére törekvő gondolkodását. A kapitány úr már több alkalommal szólta a Miskolcon kialakult bűnözési szokásokról, annak társadalmi vetületeiről, de sajnos a mai képmutató világunkban sok visszajelzést, segítséget nem kapott azoktól, akik ma ítélik meg feletten.”¹⁸ Káli Sándor, Miskolc szocialista polgármestere ugyancsak a rendőrkapitány védelmére kelt. Az ügy ismét középpontba került, amikor 2009. február 11-én Orbán Viktor Sólyom László köztársasági elnök-

aki a nyolcvanas években a „cigánybűnözési vonal” országos vezetője volt, s aki szerint a „cigánybűnözés” nagyon is létezik: zseblopás, gépkocsifeltörés, rablás a tipikus cigány bűnök. Maga Moldova explicit módon nem foglal állást a kérdésben, de könyvéből (amely a mai napig több mint félmillió példányban kelt el) egyértelműen tükröződik a cigányellenesség, a cigányság és az illegalitás összemosása, illetve a – cigányokkal szembeállított – rendőrökkel való szimpatizálás.

A rendszerváltás után nagy rendőrségi karriert befutó Tonhauser László szerint, ahol cigány az elkövető, és az elkövetés módja sajátos vonásokat hordoz, ott használható a „cigánybűnözés” fogalma, ami nem jelenti - teszi hozzá -, hogy minden cigány bűnöző lenne. Mégis, például egy nyolcvanas évek végén rendezett kerekasztal-beszélgetés alkalmával a cigányok felülreprezentáltságát hangsúlyozza, majd nyomban hozzát teszi: csak bizonyos rétegek okoznak problémát, nem a cigányok összessége (uo. 223. o.). Mi több, Tonhauser szerint a „cigánybűnözés” nem kriminológiai, hanem kriminalisztikai szak kifejezés, amely feltehetően azt hivatott jelezni, hogy nem a bűnelkövetés okait akarja értelmezni, hozzájuk kapcsolva valamifajta etnikus jelleget, hanem csupán a felderítésben segít: bizonyos elkövetési módok utalhatnak arra, hogy az elkövető cigány volt, egyfajta leíró értelemben. Tonhauser önéletrajzában is azt a véleményét fejt ki, hogy ha a cigányok bizonyos bűnözéstípusokra koncentrálnak, akkor a bűnözőzésnek is szakosodnia kell. (Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, 1999.)

Tauber a kilencvenes években is hangoztatja, hogy a cigányok bűnözését nem szabad faji vagy etnikai alapon megközelíteni. Azonban „a cigányság bűnözésének morfológiai sajátosságai” címszóval mégis felvázol egyfajta tipológiát. Sőt az okokat is megadja: nagy gyerekszám, gyakori alkoholfogyasztás, problémás nevelés, messze az átlag alatti műveltségi szint és gazdasági körülmények. (Lásd Tauber

kel való megbeszélése után a Sándor palota előtt kijelentette: „Nem titkoltam el azt sem a találkozón, hogy a liberális demokrácia értékeit tiszteletben tartva, bizonyos tényeket világossá kell tenni. Azt, hogy a közbiztonság esetében a cigány származású súlyos bűncselekményeket elkövetők aránya jelentős mértékben, napról napra fokozódó mértékben növekszik, ki kell mondani. Aki erről nem beszél, becsukja a szemét, az súlyosbítja a bajt. Nevén kell nevezni a dolgokat.”¹⁹ Nem mellékesen, mindez éppen a Cozma-gyilkosság idején zajlott.

A „cigánybűnözés” kimondásáról folytatott vitában Szabó Máté általános ombudsman nyilatkozata jelentette a következő állomást, aki 2009. április 2-án a FigyelőNetnek adott interjúban így fogalmazott: „Nemrég beszélgettem egy cigány önkormányzati képviselővel és egy kriminológussal. Ebből a beszélgetésből kirajzolódott a kimondhatatlan: a »cigánybűnözés« profilja. Ez a megélhetési bűnözés sajátos fajtáit jelenti: a színesfémlopás és -gyűjtés, a megélhetési célú termény- és eszköztulajdonítás a biciklitől az anyacsavarig. Másrészt itt gyakori a kollektív elkövetés, egy kollektivistá társadalmi, szinte törzsi csoportról van szó, szemben a magyar társadalom nagymértékű individualizáltságával. A kollektív erőszak az a szituáció, amikor a felelősség teljes mértékben megszűnik: ismert ugye az olaszliszkai lincselési eset. Én azt gondolom, hogy ez a fajta bűnözés nem tekinthető csupán adatvédelmi és kisebbségi kérdésnek, az államnak van egy bűnmegelőző funkciója, és van az erőszakszervezeteinek is. Na most, ha van egy bűnmegelőző funkciónk, amit felvállalunk, akkor, ha látjuk a bűnöző profilt, arra figyelmeztetni kell a lakosságot, és világosan nevének nevezni.”²⁰ Szabó Máté az interjú megjelenése után

közleményt adott ki, amelyben jelezte, hogy az általa elmondottak nem megfelelő kontextusban jelentek meg a nyilvánosságban. Ekkor azonban már az a vélemény vált uralkodóvá, hogy az állampolgári jogok országgyűlési biztosa szerint is „figyelmeztetni kell a »cigánybűnözésre«”.

A „néven kell nevezni” típusú fordulatok a „cigánybűnözés” szó használhatóságáról szólván egyértelműen megalapozták azt, hogy ez a fogalom végül az igazság szimbólumává válhatott. 2009. június 6-án Lendvai Ildikó, az MSZP elnöke a *Napkelte*-ben egy kérdésre válaszolva azt mondta: „A Jobbik sikerének oka az lehet, hogy valószínűleg valódi kérdéseket tesz fel.”²¹ Pokorni Zoltán, a Fidesz alelnöke úgy fogalmazott, hogy „a valóság felszínre törésének következménye a párt sikere”. Szerinte a Jobbik „valóságos kérdéseket tesz fel”, nem is azzal van a baj, hanem a válaszokkal, azok ugyanis elfogadhatatlanok.²² 2009. június 21-én Bajnai Gordon miniszterelnök az MTI-nek eljuttatott közleményében úgy vélte: „A Jobbik helyenként valódi problémákat is felvet, csak azokra borzasztó, gyalázatos megoldásokat javasol.”²³

A kimondás politikája

A szélsőjobboldal által generált politikai diskurzusokban a „cigánybűnözés” kifejezés természetesen politikai célokat szolgáló fogalom, amely azt a közvélekedést hivatott kifejezni, miszerint az erőszakos bűncselekmények és a cigány származás között szoros, determinisztikus kapcsolat van. Ebben az értelemben a bűnüldözés cigánykérdéssé egyszerűsödött, a bűnelkövetők és a cigányok halmaza

István: „A deviancia mint kisebbség, a kisebbségek devianciája”, Gönczöl Katalin - Korinek László - Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.* Corvina, 1996.)

Érdekes, hogy az etnikai jelleget is visszavezeti az elemzésbe, amikor ismertet egy finn cigányokról szóló kutatást. Eszerint a cigányok sajátos bűnözésének az olyan hagyományok az okai, mint a vérbosszú, ezenkívül a többségtől eltérő rokonsági kötelékek, a többségtől különböző normák követése, de ugyanúgy a normák hiánya, az anómia is. S végül az e normákhoz kötődő okokat Magyarországon is feltételezi.

Tehát később is hasonló zavarnak lehetünk tanúi, mint a hetvenes-nyolcvanas években. Egyfelől azok, akik „tudományosan”, „kriminológiailag” érvelnek a „cigánybűnözés” léte mellett, azok a bűnüldözés pragmatikus szempontjaira hívják fel a figyelmet, s általában elutasítják, hogy felülreprezentáltságról vagy az etnikus jegyek relevanciájáról beszéljenek. Azonban, kerülő úton, ezek a tematikák mégis folyton visszatérnek. „A kriminalisztikában már korábban ismert volt, hogy a cigányok elkövetési módjainak vannak bizonyos minőségi és mennyiségi jellegzetességei” – írja például Póczik Szilveszter „A roma kisebbség szociológiai problémái” című írásában (*Magyar Tudomány*, 2003/1.). S bár a bűnelkövetők többnyire „kriminális szubkultúrából” származnak, mégis megemlíti, hogy bizonyos börtönökben legalább az elítéltek fele cigány (jóllehet, ezt nem lehet tudni, hiszen nincs etnikai adatgyűjtés). Másfelől vannak azok, akik e „tudós kriminológiához” folyamodnak annak érdekében, hogy legitimálják a „cigánybűnözés” kapcsán kifejtett etnicizáló-rasszista álláspontjukat. S természetesen vannak, akiknek már régen nincs szükségük effajta legitimációra sem.